

Gemilerden Kaynaklanan Deniz Kirliliği

ÖZET: Bu çalışmanın amacı gemilerden kaynaklanan deniz kirliliğinin önlenmesi ve meydana gelen zararın tazminine ilişkin Türk mevzuatının değerlendirilmesidir.

1. Giriş

Deniz kirliliği konusunun hukuki yönden iki ana boyutu bulunmaktadır: Kirliliği önleme amacıyla yapılan hukuki düzenlemeler ve bunların ihlali halinde uygulanacak yaptırımlar ile kirlilik nedeniyle ortaya çıkan zararın tazmini. Türk hukukunda her iki konuda da detaylı düzenlemeler bulunmakta olup, burada söz konusu hukuki düzenlemelerden gemilerle ilgili olanları irdelenecektir.

Hukuki düzenlemeleri irdelemeye başlamadan önce temel bir konunun altının çizilmesi gerekmektedir: Her ne kadar bu yazının konusu gemilerden kaynaklı deniz kirliliği olsa da deniz kirliliğinin çok önemli bir kısmı kara kaynaklı faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple denizlerin kirlenmesinin denizcilik faaliyetlerinden kaynaklandığı gibi bir düşünce tamamen yanlıştır. Dolayısı ile kara kaynaklı kirlilik ile ilgili etkin düzenlemeler yapılmaksızın deniz kirliliğinin önlenmesi ve yeterli şekilde tazmin edilmesi mümkün değildir. Aynı şekilde kirliliğin faturasının denizcilik faaliyetlerine çıkarılması da doğru değildir.

2. Çevre Kanunu

Kapsam

Türk hukukunda her türlü çevre kirliliği ile ilgili temel kanun Çevre Kanunudur¹. Çevre Kanunu deniz kirliliği ile özel olarak ilgilenmemekte, genel olarak çevre kirliliği hakkında düzenleme yapmaktadır.

Çevre Kirliliği

Çevre Kanununda "çevre kirliliği"ni "*çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki*"² olarak tanımlamaktadır.

Kirletme Yasađı

Çevre Kanunu uyarınca her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır. Kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlemekle; kirlenmenin meydana geldiği hallerde kirleten, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler³.

Kirlenme Nedeniyle Sorumluluk

Çevre Kanunu hem çevre kirliliğinin önlenmesi konusunu hem de kirletme halinde doğan zararın tazminini düzenlemektedir. Burada önce kirletme zararı nedeniyle sorumlulukla ilgili hükümler daha sonra da kirletme yasağının ihlali ile ilgili idari yaptırımlar incelenecektir.

¹ Kanun No: 2872, 11/8/1983 tarih ve 18132 sayılı Resmi Gazete

² Madde 2

³ Madde 8

Çevre Kanunu sorumluluk konusunda, Avrupa Birliği tarafından da kabul edilen “kirleten öder” prensibini benimsemektedir. Buna göre sorumluluk için kusur şartı aranmamaktadır. Kirleten ile kirletenin eylemi arasında nedensellik bağı bulunması tazminat sorumluluğunun doğması için yeterlidir.

Çevre Kanunu deniz kirliliğini özel olarak düzenlemediği için iki konu özel olarak incelenmelidir: Gemilerden kaynaklanan deniz kirliliği söz konusu olduğunda “kirleten” kimdir? ve Hangi zararlar tazmin edilecektir⁴?

Öncelikle “kirleten”in kim olduğu sorusunu cevaplamaya çalışalım. Çevre Kanununda, kirleten, “faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler” olarak tanımlanmaktadır⁵. Bu tanımlama gemilerden kaynaklanan çevre kirliliği zararının tazmini söz konusu olduğunda yetersiz kalmaktadır. Gemi ile ilgili taraflar olan donatan, kaptan, işleyen, operatör vb.den hangilerinin sorumluluğunun doğacağı açık değildir. Genel kabul edilen görüş, gemi üzerine teknik kontrolü olan taraf veya tarafların sorumluluğunun doğacağı yönündedir. Örneğin gemi üzerinde çıplak kira sözleşmesi (bare boat charter) mevcutsa, gemi işletme müteahhidi, bir zaman charteri (time charter) varsa kiracının sorumluluğu doğabilecektir. Çevre Kanunu uyarınca doğan sorumluluk kusursuz sorumluluktur.

Cevaplandırılması gereken ikinci soru aşağıdaki zararlardan hangilerinin tazmin edileceğidir:

- Temizleme ve önleme masrafları

Kirliliğin önlenmesi veya sınırlandırılması ile temizleme için yapılan makul masraflar tazmin edilecektir.

- Mala verilen zararlar

Kirlilik nedeniyle zarara uğrayan eşyanın temizlenmesi, tamiri veya değiştirilmesinden doğan zararlar sorumluluğun kapsamındadır.

- Dolaylı zarar

Kirlilik nedeniyle malları zarar görenlerin uğradığı gelir kaybı tazmin edilecek zararlar arasındadır. Örneğin kirlenme nedeniyle ağları zarar gören balıkçıların ağların kullanılamaması nedeniyle doğan gelir kaybı sorumluluk kapsamındadır.

- Ekonomik zarar

Bazı durumlarda malı zarara uğramamış kişilerin de kirlilik dolayısı ile uğradığı gelir kaybı tazmin edilebilir. Örneğin, bir petrol kirliliğinde ağları kirlenmeyen balıkçılar da avlandıkları bölge kirlendiğinden avlanamayıp, gelir kaybına uğrayabilir. Aynı şekilde, kirlenmenin meydana geldiği plajlara yakın olan otel veya lokantaların sahipleri kirlilik nedeniyle müşteri kaybına uğrayabilirler. Bu tür gelir kayıpları da tazmin edilecek zararlar arasında yer alabilir. Örneğin Independenta tankerinin uğradığı kaza sonucunda ortaya çıkan petrol kirliliği olayında Türk mahkemeleri bölgede balık tutan balıkçıların olay sonrasında balık tutamamaları nedeniyle uğradığı 60 günlük gelir kaybının tazminine hükmetmiştir⁶.

- Çevre Zararı

⁴ Çevre mevzuatı açısından gemilerin durumu ile ilgili kapsamlı çalışmalar için Bkz. Örn. Kender, Ünan, Aybay, Ilgın, Teoman, Ersoy, 1990; Tütüncü, 1996; Kara, 2005

⁵ Madde 2

⁶ Kara, sf. 110

Çevrenin yeniden eski haline dönmesi için yapılan makul masraflar da tazmin edilecek zararlar arasında bulunabilir. Örneğin yine iki tankerin çatması sonucunda İstanbul Boğazında meydana gelen zararın tazminine ilişkin davada, diğer zararların yanı sıra meydana gelen ekolojik zararın da tazminine hükmedilmiştir⁷.

Sorumluluğun sınırlandırılması

Bilindiği gibi Türk Ticaret Kanununda sayılan zararlar ile ilgili donatanın sorumluluğu sınırlı aynı sorumluluktur. Yani donatan sadece gemi, navlun ve/veya sürrogatlarla sorumludur. Oysa Çevre Kanunu uyarınca doğan sorumluluk sınırsız sorumluluktur.

Kirlenme Yasağının İhlali Halinde Uygulanacak İdari Yaptırımlar

Çevre Kanunu, kirlenme halinde sorumluluğun tazmini hususunun yanı sıra kirlenme yasağına karşı uygulanacak idari cezaları da düzenlemektedir. Buna göre kirlen gemilere idari para cezası verilmesi öngörülmektedir. Uygulanacak idari para cezaları kirlen maddenin türü ve geminin tonajına göre belirlenmektedir.

3. Diğer Tazminat Sorumlulukları

Çevre Kanunu, diğer kanunlardan doğan tazminat hakkının saklı olduğunu açık olarak belirtmektedir⁸. Bu durumda zarar gören Borçlar Kanunu'nun haksız fiil sorumluluğuna ilişkin hükümleri uyarınca veya Türk Ticaret Kanunu'nun donatanın sorumluluğu hükümleri uyarınca tazminat talep edebilir. Söz konusu sorumluluk rejimleri kusur sorumluluğu esasına dayanmaktadır. Donatan Türk Ticaret Kanunu hükümleri uyarınca sorumluluğunu sınırlayabilecektir.

4. 1992 Hukuki Sorumluluk ve Fon Sözleşmesi

Türkiye, 1992 tarihli Petrol Kirliliğinden Doğan Zararın Hukuki Sorumluluğu ile İlgili Uluslar arası Sözleşme ("1992 Hukuki Sorumluluk Sözleşmesi") ile Petrol Kirliliği Zararının Tazmini İçin bir Uluslararası Fonu Kurulması ile İlgili Uluslararası Sözleşme'ye ("1992 Fon Sözleşmesi") taraf olmuştur. Bu sözleşmeler gemilerden kaynaklanan deniz kirliliği zararının tazmini konusunda kabul gören temel prensipleri içermektedir.

Sözleşme taraf ülkelerin karasuları ve münhasır bölgelerinde meydana gelen petrol kirliliği zararı ile coğrafi kısıtlamaya tabi olmaksızın kirliliğe karşı alınan önleyici tedbirlerin tazminini düzenlemektedir. Kirliliğin taraf ülkelerde meydana gelmesi Sözleşme'nin uygulanması için yeterli olup, kirlenmeye yol açan geminin bayrak ülkesinin de Sözleşme'ye taraf olması gerekmemektedir.

Sözleşmelerin ana prensibi kirlilik zararından dolayı donatanı kusur şartı aranmaksızın sorumlu tutmak, buna karşılık bu sorumluluğu geminin tonajını dikkate alarak bulunan değer ile sınırlandırmaktır. Sözleşme, sadece gemi siciline göre belirlenecek donatanı petrol kirliliği ile sorumlu tutmaktadır. Gemi acentası, varsa operatör, kiracı, gemi adamları vs. kirlilik zararından sorumlu değildir.

Sözleşmeler donatanın zorunlu mali sorumluluk sigortası sahibi olmasını öngörmekte ve sigortacıya doğrudan başvuru hakkı vermektedir.

1992 Fon Sözleşmesi ise Hukuki Sorumluluk Sözleşmesi kapsamında tazmin edilemeyen zararlar için tüzel kişiliğe sahip, geliri petrol ithal şirket veya şahıslar tarafından karşılanan bir fon oluşturmakta ve zarar görenlerin bu fona başvurmasını öngörmektedir.

⁷ Kara, sf. 111-113

⁸ Madde 28 paragraf 2

5. Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun

11.03.2005 tarihinde yürürlüğe giren Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun ("Acil Müdahale Kanunu"), 1992 Hukuki Sorumluluk ve 1992 Fon Sözleşmelerinin bazı önemli prensiplerini içermektedir.

Kanunun Amacı

Acil Müdahale Kanunu'nun amacı; deniz emniyetinin sağlanması ve deniz kirliliğinin önlenmesi konusundaki uluslararası hukuk ve iç hukuktan doğan hak ve yükümlülükler göz önünde bulundurularak;

a) Acil durumlarda gemilerden ve kıyı tesislerindeki faaliyetlerden kaynaklanan kirlenme tehlikesini ortadan kaldırmak veya kirlenmeyi azaltmak, sınırlamak ve gidermek üzere uygulanacak müdahale ve hazırlıklı olma esaslarını,

b) Olay sonucu ortaya çıkan zararların tespit ve tazmin esaslarını,

c) Uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi esaslarını,

d) Kanun kapsamına giren kişilerle kurum, kuruluş, gemi ve tesislerin Kanunda belirtilen ilgililerinin yetki, görev ve sorumluluklarını, belirlemektir⁹.

Kapsam ve Uygulama Alanı

Kanun, 500grosstan ve daha büyük petrol ve diğer zararlı maddeleri taşıyan gemiler ile petrol ve diğer zararlı maddelerle kirlenmeye neden olabilecek faaliyetleri icra eden kıyı tesislerini kapsamaktadır¹⁰.

Kanun'un, Türkiye'nin iç suları, karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır bölgeleri ile acil durumlarda karasularının ötesindeki açık deniz alanlarında uygulanması öngörülmektedir¹¹.

Emniyetin Sağlanması ile ilgili Sorumluluklar:

Kanun, kapsam dahilinde olan gemilere aşağıdaki temel sorumlulukları yüklemektedir:

- Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde yer alan kural ve standartlara uygun olmak,
- Türk karasularına girmeden 48 saat önce Türk makamlarına taşıdıkları yük ile ilgili bilgi vermek,
- Mali sorumluluk sigortası taşımak.

Yukarıdaki sorumlulukları yerine getirmeyen gemiler Türk karasularına giremeyecektir.

Kirlenme Nedeniyle Sorumluluk

⁹ Madde 1

¹⁰ Madde 2

¹¹ Madde 3(p)

Acil Müdahale Kanunu uyarınca kirlenme nedeniyle sorumlu taraf “gemi sahipleri, işleyen, kaptan, idare eden, kiracı, zilyet ve garantörler” olarak gösterilmektedir. 1992 Hukuki Sorumluluk Sözleşmesi'nin aksine sorumluluk tek bir tarafa –donatana- değil tüm ilgililere yönlendirilebilmektedir. İlgili tarafların sorumluluğu müşterek ve müteselsildir. Tazminat ödeyen taraf diğer ilgili taraflara başvurma hakkına sahiptir. Sorumluluk doğması için kusur şartı aranmamaktadır. Sorumluluğun azami sınırı ile ilgili olarak ise Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler uygulanacaktır.

Kirlenme Zararı

Acil Müdahale Kanunu uyarınca sorumlu taraf aşağıdaki zararları tazmin etmek zorundadır:

- Kirliliğin önlenmesi ve sınırlandırılması için yapılan masraflar,
- Temizleme giderleri,
- Eşyaya verilen zarar,
- Dolaylı zarar,
- Ekonomik zarar,
- Ekolojik zarar

Zorunlu Mali Sorumluluk Belgeleri

Acil Müdahale Kanunu, Türk karasularına giren her geminin mali sorumluluk sigortası sahibi olmasını öngörmektedir. Mali sorumluluk sigortasının Hazine Müsteşarlığınca belirlenen sigorta şirketleri tarafından ya da bu şirketlerin kendi aralarında kuracakları bir havuz tarafından yapılması zorunludur. Acil Müdahale Kanunu zarar görenlere mali sorumluluk sigortasına doğrudan başvuru hakkı da getirmektedir.

6. Son Değerlendirmeler

Türk hukukunda, yakın dönemde taraf olunan uluslararası sözleşmeler ve bunların nasıl uygulanacağına ilişkin düzenlemelerin de yürürlüğe girmesi ile birlikte gemilerden kaynaklanan deniz kirliliği ile ilgili farklı kanunlar ve bunların getirdiği farklı sorumluluk rejimleri bulunmaktadır. Bu konudaki temel kanun olan Çevre Kanunu sorumlulukla ilgili diğer mevzuat hükümlerinin de uygulanacağı hükmünü getirerek paralel uygulamayı mümkün kılmaktadır. Farklı kanun hükümleri arasındaki ilişki ve uygulama mahkeme kararları ile gelişecektir.

Av. Zeynep Özkan
Özkan Hukuk Bürosu (www.ozkan.av.tr)
Hüsrev Gerede cad. Ömer Rüştü Paşa sok.
No:12 Teşvikiye İstanbul
zeynep@ozkan.av.tr